

KÍSÉRLET ÉLETÚTINTERJÚK KAPCSOLATHÁLÓZATI ELEMZÉSÉRE

BEVEZETŐ

Dolgozatunkban egy 1999 nyarán kezdett három éven át tartó szociológiai kutatás első eredményeiről számolunk be.¹ Kutatásunk célja, hogy az 1956-os Intézet Oral History Archívumában található életútinterjúk egy általunk meghatározott részét kapcsolathálózati (network) módszer segítségével feldolgozzuk. Arra vállalkoztunk, hogy a visszaemlékezések alapján rekonstruáljuk a kiválasztott interjúalanyok egyéni és az ezekből összeálló teljes kapcsolatrendszerét. Célunk tehát *nem* az események rekonstruálása és leírása, hanem a forradalomról szóló személyes történetek strukturális elemzése.

Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy itt személyes emlékekről van szó, vagyis minden megállapításunk csakis arra támaszkodhat, amit az emlékező az interjú során felidézett. Az interjúk az interjúalanyok az adott pillanatban előhívott emlékeit rögzítik. Ezek kiegészítését, ellenőrzését, korrigálását, a történelmi forráskritikát nem tekintjük feladatunknak. Az interjúkban megjelenített kollektív emlékezetet vizsgáljuk, és az interjúalanyok kapcsolathálózati mintázatát rekonstruáljuk.

Nyilvánvaló, hogy senki sem képes minden kapcsolatára visszaemlékezni. Az emlékezet torzító, szelektáló jellemzőjén túl az, hogy ki kit és milyen összefüggésben említ, függ az interjúalany személyiségvonásaitól (extrovertált vagy introvertált, könnyen beszélő vagy sem stb.), életútja alakulásától, az interjú pillanatában érvényes intellektuális állapotától, beszéd-készségétől, társadalmi helyzetétől, a kérdezőtől és még számos más tényezőtől.

A MÓDSZERRŐL

A kapcsolathálózati elemzés nem jelent sem önálló elméletet, sem új paradigmát; valójában csak egy olyan elemzési stratégia, amely a vizsgálat alanyának tulajdonságain túl annak társadalmi-strukturális kontextusát is igyekszik megragadni. Ez a megközelítés a gazdaság-szociológia mára egyik meghatározó irányzatává vált, és a rétegződés-, valamint mobilitáskutatásokban is új távlatokat nyitott.²

1 A kutatás az OTKA F 30686 sz. pályázat támogatásával folyik. Előkészítésében részt vett még Keller Márkus és Balázs Bálint. Utóbbi külön köszönet illeti a bevezetőben ismertetett két kapcsolathálózati tanulmány összefoglalásáért.

2 Mark Granovetter: Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness. *American Journal of Sociology*, 1985. 3. sz. 481–510. o.; *A társadalmi rétegződés komponensei. Válogatott tanulmányok*. Szerk. Angelusz Róbert. Budapest, 1997, Új Mandátum; Barry Wellman: Strukturális elemzés: a módszertől és a metaforától az elmélet és a tartalmi kérdések felé. In *Társadalmak rejtett hálózata*. Szerk. Angelusz Róbert és Tardos Róbert. Budapest, 1991, Magyar Közvélemény-kutató Intézet, 307–352. o.

A kapcsolathálózati megközelítés népszerűvé válása a második világháború utáni szociológia intézményi átalakulásával függ össze. A networkkutatók ugyanis az – éppen addigra a szociológia fősodrába került – amerikai stílusú empirikus vizsgálatok ellenében fogalmazták meg módszertani stratégiájukat, és nyúltak vissza a korábbi, helyi társadalmakat vizsgáló szemlélethez. A networkelemzés előnye éppen ebből fakadóan az a tény, hogy egyfelől az egyéni viselkedést magyarázó, survey típusú amerikai empirikus kvantitatív kutatásoknak, másfelől pedig a két háború közötti kvalitatív módszerekkel dolgozó, csoportjelenségekre koncentrálnak (szociometria, community studies) az előnyeiket képes egyesíteni. Tehát miközben csoportszinten működő folyamatokat vizsgál, kvantitatív módszerekkel dolgozik.

A kapcsolathálózati megközelítés módszertani lényege az alábbiakban foglalható össze. A networkelemzés a társadalmi jelenségek megértésében és magyarázatában az attribútum típusú változókkal (nem, kor, iskolai végzettség stb.) szemben a relációk (a vizsgált sokaság tagjai közti különféle kapcsolatok) hatásának elsődlegességét feltételezi. Az egyének viselkedését és csoportjaik működését valamilyen módon befolyásoló (erősítő vagy gátló) kapcsolatmintázatot vizsgálja. Az elemzés alapfeltevése, hogy az egyének kapcsolatainak mintázata kikényszeríthető, illetve lehetővé teheti bizonyos a csoportra jellemző viselkedésformákat, attitűdöket és társas észlelésmódokat. Mindez azzal jár, hogy a struktúra elemzése a társadalmi relációk feltérképezésével kezdődik, és az csak ezután merül fel, hogy a strukturális pozíció hogyan vonatkozik az attribútum típusú változókra.³ A networkkutató a csoportközi kapcsolatokat egyéni és csoportszinten vizsgálja, vagyis az elemzési egység egyszerre az egyén (ego) és a teljes csoport.

A kapcsolathálózati elemzés egy jól kiforrott és a követők által szinte kötelezően használt speciális fogalomkészlettel rendelkezik.⁴ Az *aktorok* – a hálózatok csomópontjai – lehetnek akár emberek, családok, jogi személyek, szervezetek, dolgok, események, pozíciók egy szervezetben vagy hierarchiában, esetleg városok, államok stb. Az aktorokat *directed*, *irányított* („A” barátjának tartja „B”-t, de nem biztos, hogy „B” is annak tartja „A”-t) vagy *nondirected irányítatlan* (ha „A” rokona „B”-nek, akkor „B” is rokona „A”-nak) kapcsolatok kötik össze. A kapcsolatok jellegzetes típusai a *relációk*, amelyek az aktorok közötti összeköttetések tartalmi részére vonatkoznak: csere, rokonsági, kommunikatív, érzelmi, instrumentális és hatalmi kapcsolattípusok stb. A networkelemzésben a *csoport* azon aktorok összességét jelenti, amelyeknek a relációit értelmezni kívánjuk. A *hálózat* fogalma az aktorokra és a köztük definiálható relációk összességére vonatkozik. Az egyének csoporton belüli *pozícióit* eszerint mint kapcsolatkészletet határozhatjuk meg, a *struktúra* fogalma pedig az aktorokat összekötő társadalmi relációk mintázatát jelöli.

Az elemzés egyik legkritikusabb pontja a mintavétel kérdéséhez kapcsolódik, ugyanis ebben az esetben sem kerülhető meg az a módszertani kérdés, hogy miként zajlott a vizsgált sokaság határainak kijelölése. A határok kijelölésére lényegében két lehetőség nyílik: a *realista* megközelítés alapján azt lehet mondani, hogy a vizsgált aktorok jelölik ki a csoporthatárokat, ők maguk nevezik meg, hogy kit tekintenek tagnak; a *nominalista* megközelítés szerint

3 Mustafa Emirbayer–Jeff Goodwin: Network Analysis, Culture, and the Problem of Agency. *American Journal of Sociology*, 1994. május, 1414. o.

4 Stanley Wasserman–Katherine Faust: *Social Network Analysis: Methods and Applications*. Cambridge, 1994, Cambridge University Press, 17–21. o.; Emirbayer–Goodwin: i. m. 1447–1449. o.; Vedres Balázs: Bank és Hatalom. *Szociológiai Szemle*, 1997. 2. sz. 109. o.; uő: Üzleti csoportok a magyar gazdasági átmenetben. *Café Babel*, 1998. 2. sz. 129. o.

viszont a kutató elméleti érdeklődése szab határt a feltérképezni kívánt hálózatnak, s ez az utóbbi döntheti el, mit tekint a vizsgálatban relevánsnak.

Mindezek után jogosan merülhet fel a kérdés, hogy a kapcsolathálózati elemzés végül is hogyan használható a történeti irányú kutatásokban. Végtére is nem kérdezhetjük meg a múltbeli események szereplőit egy kérdőívben arról, hogy kivel ebédelnek együtt, vagy kitől kérnek tanácsot, ahogyan nem kérhetők meg arra sem, hogy nevezzék meg a három legjobb barátjukat.⁵ Ezzel szemben a történészek számos olyan forrással (adólajstromok, vállalati évkönyvek, interjúk, visszaemlékezések, levelek, naplók, peranyagok, kihallgatási jegyzőkönyvek) dolgoznak, amelyekből egy-egy csoportbeli kapcsolódásokra vonatkozó adatbázis képezhető.

PÉLDÁK A MÓDSZER ALKALMAZÁSÁRA

Szemléltetésként idézzük fel három chicagói szociológus, Roger V. Gould, valamint John F. Padgett és Christopher K. Ansell egy-egy kutatásának főbb tanulságait. Mindhárman a politikai mobilizáció, illetve a kollektív cselekvés szerveződésében közreműködő személyes kapcsolathálózatok szerepét vetik fel kiélezett formában. Padgett és Ansell a XV. századi Firenze száztizenhat elit családjából a legjelentősebb tizenhatnak a házassági, üzleti és pártfogói hálózatait elemzi, és arra keres választ, hogy a Mediciek hogyan emelkedtek fel a kormányzati hatalomért – elsősorban a Strozziakkal – folytatott küzdelem során.⁶ A korábbi történeti kutatások a Mediciek és az oligarchák harcát, az elit családok pártállásának magyarázatát a gazdasági vagy társadalmi osztály, olykor pedig a szomszédság kategóriái mentén jelentették meg. Padgett ezen attribútum típusú változók (nettó jövedelem 1427-ben, vagyonszerzés időpontja, politikai státus avagy előljárói helyek száma a városi tanácsban 1282–1344 között) megoszlása alapján nem talált köztük különbséget. Az elit családokon belüli házasságok, kölcsönök, hitelek, üzleti partnerkapcsolatok dinamikáját feltárva azonban arra a következtetésre jutott, hogy a házassági és üzleti kapcsolathálón belüli pozíció jól magyarázta a frakcióhoz való tartozást és a politikai stílust, vagyis a hálózati pozíció jobb magyarázó elvnek bizonyult, mint a korábbi attribútum típusú változók bármelyike. A Medici-párt valójában a szomszédság és a presztízs dimenziója mentén épült fel: az oligarchák és a Medici-pártiak lenézték egymást, és csak a Medicieken keresztül találkoztak. A Mediciek támogatói egyedül a Mediciek révén kapcsolódtak az elithez, sőt még egymáshoz is, és ez jelentette a Mediciek pozíciójának erősségét. Vagyis a Medici család a patríciusok és a homo novusok közötti strukturális lyukat hidalta át, s ezen keresztül tudott centralizált ellenőrzést biztosítani követői felett.

Roger V. Gould kutatása a párizsi kommün felkelőinek kapcsolathálózatát tanulmányozza, és azt vizsgálja, miként hatottak a felkelői viselkedésre, attitűdökre a korábban meglévő szomszédsági kapcsolatok.⁷ Azt a tényt, hogy a városi zavargások a munkások minden rétegét érintették, a történészek és a szociológusok egyaránt előszeretettel magyarázzák úgy, hogy ez volt a döntő pillanat, amikor a munkásság osztályöntudatra ébredt. Gould cikkében – a tárgyalási jegyzőkönyvekből, illetve a háborús minisztériumnak küldött napi jelentésekből nyert adatok elemzésével – ezzel szemben arra a meghökkentő következtetésre jut, hogy a munkások a párizsi kommün idején nem szakmai szinten, szakszervezetek szerint, hanem valójában

5 A networkelemzés történészek általi recepciójához lásd Bonnie H. Erickson: *Social Networks and History. A Review Essay. Historical Methods*, 1997. nyár, 149–158. o.

6 John F. Padgett–Christopher K. Ansell: *Robust Action and the Rise of the Medici, 1400–1434. American Journal of Sociology*, 1993. május, 1259–1319. o.

7 Roger V. Gould: *Trade Cohesion, Class Unity and Urban Insurrection: Artisanal Activism in the Paris Commune. American Journal of Sociology*, 1993. január, 721–754. o.

a szomszédsági kapcsolataik mentén szerveződtek. A kevésbé szervezett szakmák munkásai vettek részt leginkább a kommun eseményeiben, a legjobban szervezett iparágak kifejezetten alulreprezentáltak voltak. Mindezek fényében az a tény, hogy a felkelés alatt elhomályosultak a szakmai-szervezeti határok, nem úgy magyarázható, hogy a magában való munkásságból magáért való lett, hanem inkább úgy, hogy az ellenállás, a mobilizáció, a kollektív cselekvés szervezeti kerete a szakmairól a szomszédságra tolódott át. A Nemzeti Gárda rekrutációja lakóhely szerint történt, így egy-egy zászlóalj tagjai nem pusztán szervezeti tagságuk, hanem szomszédság alapján is egymáshoz kapcsolódtak. A korábbi szomszédsági kapcsolathálóok pedig élénkítő hatással voltak az új keletű formális szervezeti kapcsolatokra. A „benszülött” szomszédsági struktúrák és a Nemzeti Gárda sorozóegységei végül is együttesen alakították ki a szolidaritás és az ellenállás gócait. Mindez azzal járt, hogy az átfedő besorozás révén kialakuló kapcsolathálóok növelték az eltérő kerületek felkelőinek forradalmi elkötelezettségét. Például az V. kerület forradalmi ellenállását növelte az a tény, hogy sok lakója a tizenhármas légióba volt besorozva, s ily módon erősebben elkötelezte magát a forradalom mellett. A többféle átfedő network kölcsönhatása jobban magyarázta az ellenállás mértékét egy-egy kerületben, mint lakóinak jövedelmi átlaga vagy az átlagos kerületi lakásminőség, amelyek semmiféle összefüggésben nem voltak a forradalmi hevülettel.

Miért hasznos tehát a kapcsolathálózati elemzés módszere a történeti kutatásban? Amint az idézett példák is mutatják, elsősorban azért, mert az eseményekben részt vevők kapcsolatmintázata a történetek hihető, oksági magyarázatát nyújthatja. Vagyis a kapcsolathálózati kutatások olyan újfajta módszertant hoznak a történeti vizsgálatba, amelyekkel történetileg változó struktúrák kialakulását, átalakulását követhetjük nyomon. A networkkutatók logikáját kölcsönözve azt állíthatjuk, hogy a nagy történeti változások idején (vagyis politikai-társadalmi megmozdulások, forradalmak, mozgalmak kialakulásánál, átalakulásánál, elhalásánál, elfojtásánál) valójában nem intézmények, váratlan események, emberi érzések stb., hanem a társadalmilag beágyazott szereplők háttérben működő kapcsolataik „veszik át az irányítást”. A kapcsolathálózatok kialakulása, újratermelődése, átalakulása jelenti azt az összefüggést, amelyből az egyéni és kollektív cselekedetek, végső soron az események kimenetele magyarázható.

A hazai történeti kutatásokban – tudomásunk szerint – még nincs példa a kapcsolathálózati elemzési stratégia alkalmazására, s ennek több fontos – a módszertani alapállásból levezethető – oka is lehet. Egyrészt ritka a relációnális adatot szisztematikusan egy-egy időszakra kiterjedően megőrző *forrás*; másrészt az elemzés csak rendkívül nehéz munkával összerendezett *adatbázison* végezhető el sikerrel; végül pedig az eredmények *magyarázó ereje* itt sem garantálható. Véleményünk szerint az OHA komoly lehetőséget nyújt a kapcsolathálózati kutatáshoz, mivel az életútinterjúkban sok szó esik a meginterjúvult társadalmi kapcsolatairól. Valójában tehát a múltnak ezt a részét máshogyan nem, csakis a résztvevők személyes emlékezeti világa alapján rekonstruálhatjuk.

MINTAVÁLASZTÁS, FELDOLGOZÁS

Kutatásunk alapvető jellemzője tehát, hogy nem egy új adatfelvételre került sor, hanem egy már meglévő „adatbázisból” válogattunk. Az OHA fő kutatási területét képező ötvenhatos életútinterjúkból két mintát választottunk ki.

Jelen kutatásunk szárnybontogatás, egy kísérlet a kapcsolathálózati módszer alkalmazására, és ezért ennek alkalmazhatóságát és az adatok rögzítésének módját egy kis mintán próbáltuk ki. Ezt a mintát huszonegy olyan életútinterjúból állítottuk össze, amelynek megkérdezettjei valamilyen módon részesei voltak a miskolci ötvenhatos eseményeknek. Le kell

szögeznünk, hogy az ilyen kevés elemszám nem tesz lehetővé mélyebb elemzést. Ezzel a mintával csupán illusztrálni szeretnénk, hogy a networkelemzés biztosította eszközszer alkalmazható a visszaemlékezések egyfajta strukturális elemzésére.

A *pilot studyt* követően, kutatásunk második fázisában pedig az összes olyan visszaemlékezést feldolgozzuk, amelyeknek alanyai Budapesten vettek részt a forradalomban, és börtönbüntetéssel is sújtották őket tevékenységükért. Ez a körülbelül százharmincas elemszámú minta három szempontból is homogénnek mondható: az összes megkérdezett részt vett a forradalomban, ugyanabban a városban, Budapesten tevékenykedett, a forradalom után valamennyiüket letartóztatták, és mindannyian hosszabb-rövidebb időt töltöttek börtönben.

Joggal feltételezhetjük tehát, hogy mindkét minta tagjai kapcsolatba kerültek egymással a forradalom és/vagy a börtön során (természetesen ez a két mintára külön értendő, és azokon belül sem mindenki mindenkivel), és ezekről a találkozásokról a visszaemlékezésükben beszéltek is. Ezeket az interjúalanyokat ugyanis elsősorban ötvenhatos szerepük okán keresték meg, és a visszaemlékezők teljes életútjuk felidézése során a forradalmat, annak az egyénre gyakorolt hatását – beleértve a másokkal való találkozásokat – járták körül a legrésztesebben. Fontos már itt megjegyezni, hogy mintánk semmiféleképpen sem nevezhető reprezentatívnak, hiszen maguk az interjúalanyok is bizonyos kritériumok, lehetőségek alapján választódtak ki, vagyis már megkeresésük is esetleges volt. Továbbá összehasonlításukat némiképp nehezíti, hogy az interjúk eltérő időpontokban készültek, különböző terjedelműek, és narratívájuk is igen változatos.

A miskolci mintát alkotó életútinterjúkat 1987–1995 között egy olyan kutatás keretében rögzítették,⁸ amelynek egyik fő célja a helyi forradalmi eseményekben kulcsfontosságú szerepet betöltő munkástanácsok tevékenységének vizsgálata volt, így az általunk elemzett visszaemlékezőknek több mint a fele tagja volt valamelyik gyári munkástanácsnak, illetve a megyei munkástanácsnak.

A minta kijelölése után a kutatás célját és a meglévő interjúkat figyelembe véve egy két részből álló kérdőívet készítettünk. A kérdőív egyik része a kapcsolathálózati adatokat összegzi, itt rögzítjük a megkérdezett összes felelevenített kapcsolatát: a névvel említett és a szövegkörnyezetből azonosítható személyeket. A megfigyelési egység mindig egy minimáltörténet, egy találkozás, hiszen az életút elmesélése során az emlékező a vele kapcsolatba került személyeket egy-egy rövidebb, hosszabb történetbe ágyazottan idézi fel. Azokat a személyeket kódoljuk, akikkel az emlékező valamilyen formában kapcsolatba került. Azt nem tekintjük kapcsolatnak, ha a megkérdezett valakiről hallott, de nem találkozott vele, vagy ha valamilyen vélekedést, másodkézből szerzett információt mondott el róla. (Természetesen csak azokat a kapcsolatokat tudjuk vizsgálni, amelyek szóba kerültek az interjú során.)

A kérdőív ezen részében a következőket rögzítjük: az *említett személyt*, lehetőleg teljes névvel és – az azonosításuk megkönnyítése érdekében – a foglalkozással és/vagy a munkahellyel együtt. Feltüntetjük a *történet idejét*. Kezdetben a minél pontosabb meghatározásra törekedtünk, majd áttértünk egy egyszerűsített, *idősíkok* szerinti definiálásra. Az *idősíkokat* az elmúlt ötven év történelmi korszakhatáraihoz igazítva állapítottuk meg. Vagyis az első *idősík* az interjúalany születésétől a forradalom közvetlen előzményének tekintett Rajk-temetésig terjed, a második a forradalom leveréséig, november 4-ig tart. A harmadik a megtorlás szakaszát öleli fel az 1963-as úgynevezett nagy amnesztiáig, függetlenül attól, hogy az interjú-

8 Az interjúk többségét Molnár Adrienne, egy-egy interjút pedig Páczelt Istvánné, Ungváry Rudolf és Vásárhelyi Judit készített. Lásd bővebben *Budapesti Oral History Archívum / Oral History Archive, Budapest*. Budapest, 1996, 1956-os Intézet.

alany mikor szabadult. A negyedik idősíki az 1963 áprilisa és 1989. október 22-e közti időszakot fedi le, és az utolsó, az ötödik a rendszerváltozás óta eltelt éveket. Az idősíkok használata több szempontból is indokolt. Egyrészt az interjúalany igen ritkán tudja felidézni egy-egy találkozás pontos időpontját, azt többnyire más eseményekhez viszonyítva, nagyobb intervallumokban határozza meg, másrészt az összevonás a statisztikai elemzés érdekében mindenképpen szükséges. Az interjúalany és az említett személy közti *relációt, kapcsolatot* a következő lehetséges csoportokba⁹ soroljuk: 1. iskolai kapcsolat–iskolatárs, 2. iskolai kapcsolat–tanár, 3. munkahelyi kapcsolat–főnök, 4. munkahelyi kapcsolat–munkatárs, 5. munkahelyi kapcsolat–beosztott (a 4. és 6. esetében, ha egyértelműen kiderül a munkahelyi reláció, akkor az, ha nem, akkor egyszerűen munkatárs), 6. forradalmi kapcsolat–harcostárs, vagyis a forradalmár, 7. forradalmi kapcsolat–ellenség, 8. börtön- és fogdatárs, 9. megtorlási kapcsolat (rendőr, kihallgató, nyomozótiszt, börtönőr stb.), 10. pertárs, 11. a per kapcsán kialakult megtorlási kapcsolat (ügyvéd, védőügyvéd, ügyész, bíró, bírósági tanács elnöke, ülnök stb.), 12. tanú, 13. pozitív ex ötvenhatos (aki korábban forradalmár vagy börtöntárs volt), 14. negatív ex ötvenhatos (aki a forradalom során ellenség volt, vagy a megtorlók között szerepelt), 15. barát, 16. szomszéd (tág értelemben), 17. politikus, 18. egyéb, éspedig katonatárs, ismerős, cserkész társ stb. Az említett személy *megítélését* aszerint kódoljuk, hogy az interjúalany őt pozitívan, negatívan vagy értéktelenül említette. A történet *helyét* helységnévvel jelöljük. A történethez kapcsolódó *intézményt*, a kapcsolat kontextusát pedig a következőképpen kódoljuk: 1. lakókörnyezet, 2. iskola, 3. munkahely, 4. politikai szerveződés, illetve szervezet (párt, ifjúsági szervezet stb.), 5. egyházi szerveződés, 6. egyéb szerveződés (katonaság, sport, szabadidő stb.), 7. ötvenhatos szerveződés (gyűlés, utcai harc, munkástanács, forradalmi bizottság stb.), 8. börtön, fogda, internálótábor, rendőrség, 9. bíróság, tárgyalás, 10. egyéb (baráti összejövetel, látogatáskor valaki lakása).

Minden találkozást külön adatként kezelünk, vagyis ha az interjúalany egy személyről egy szituáció keretében több relációt említett, azokat egyenként rögzítjük. Például ha valaki ugyanazt a személyt egyszerre említette barátként és munkatársként, ezek külön sorba kerülnek. Ha a visszaemlékező egy idősíki többször említett valakit, ezeket is egyenként értelmezzük. Minden egyes interjút külön kódolunk, és az adatokat Excel-táblázatban rögzítjük, majd ezeket egy adatbázisban összesítjük.

A kérdőív másik része a megkérdezett szociológiai, demográfiai jellemzőire és családi hátterére vonatkozó adatokat tartalmazza.¹⁰ Ezek egyfajta kvalitatív elemzést tesznek lehetővé, és az egyén kapcsolathálózati pozíciójának a magyarázatához szükségesek.

Az elemzéseket a *Ucinet IV*¹¹, az *SPSS 8.0* és a *KrackPlot 3.0*¹² számítógépes programok segítségével végeztük el.

9 Csak a családon kívüli kapcsolatokat vizsgáljuk.

10 Születési idő, hely, legmagasabb iskolai végzettség, foglalkozás (utóbbi kettő a szülőkről is), munkahely, lakóhely (1956-ban és az interjúkészítés időpontjában), szervezeti tagság, politikai aktivitás és az utóbbi kettő motivációja, családi állapot, házastárs legmagasabb iskolai végzettsége és foglalkozása, forradalmi tevékenység, a letartóztatás és a szabadulás időpontja, a fogva tartás hossza, valamint a különböző börtönök és az ott eltöltött idő.

11 Ucinet IV. Borgatti, Everett és Freeman 1994. Analytic Technologies.

12 D. Krackhardt, J. Blythe és C. McGrath KrackPlot 3.0: An Improved Network Drawing Program. *Connections*, 1994. december, 53–55. o.

A MISKOLCI MINTA ELEMZÉSE

A huszonegy miskolci ötvenhatos életútinterjúját a bevezetőben leírt módon feldolgoztuk, és tanulmányunk további részében a kapott eredmények közül csak azokat mutatjuk be, amelyek önmagukban is érdekesek, informatívak.¹³ Elemzésünkben két különböző kapcsolatstruktúrát vizsgálunk, illetve ezeket hasonlítjuk össze: a *teljes kapcsolathálózatot*, amely az interjúalanyok által felidézett összes kapcsolatot, kötést magába foglalja, és a *zárt kapcsolathálózatot*, amely csak az egymásra vonatkozó említéseiket tartalmazza. A kis elemszámból adódóan a megkérdezettekről egyenként is írunk.¹⁴

A TELJES ÉS A ZÁRT KAPCSOLATHÁLÓZATRÓL ÁLTALÁBAN

A megkérdezettek (aktorok) összesen 2372 minimáltörténetet meséltek el. A felidézett 1018 különböző ember két viszonylag jól elkülöníthető csoportra osztható: a csupán egy ember által említettek csoportjára (80%), illetve azokra, akikkel többször kerültek kapcsolatba. Ez utóbbin belül elkülöníthető egy nagyon szűk alcsoport, azok, akiket öten vagy annál többen idéztek fel (csupán 3%, 33 ember). Heten említették Papp Miklóst, Székely Eleket, Grósz Károlyt, Koós István Bélát, Kukucska Jánost, nyolcan Turbók Gyulát, kilencen Kiss Józsefet, Szitovszky Zoltánt és Zombori Sándort, tízen Fekete Lászlót, tizenegyen Bogár Károlyt, tizenegyen Nagy Attilát, a legtöbben, tizenhatan pedig Földvári Rudolfot.¹⁵ Ezek azok az emberek, akik az interjúalanyok kollektív emlékezetében leginkább megmaradtak: a visszaemlékezők a miskolci forradalom, illetve a leverése szempontjából több évtized távlatából őket tartották fontos, központi alakoknak.

Az interjúalanyok 346 alkalommal említették egymást. Ezek az irányított kapcsolatok egy olyan aszimmetrikus mátrixot alkotnak, amelyből megtudhatjuk, hogy az aktorok mely idősíkban, milyen relációban, melyik intézményhez köthetően említették vagy nem említették egymást.¹⁶

A teljes kapcsolathálózatban az említések idősíkok¹⁷ szerinti megoszlásából – ahogy az az interjúalanyok ötvenhatos érintettségéből és a beszélgetés kiemelt céljából következően várható volt – látható, hogy a felidézett történetek többsége a 2., illetve a 3. idősíkra vonatkozik. (Lásd az 1. ábrát.) Az összes említés ötöde a forradalom előtti időszakra esik. Nagyjából minden negyedik minimáltörténet a forradalom idejéből való. Az említések kétötöde a megtorláshoz, egynyolcada az azt követő időszakhoz sorolandó.

A visszaemlékezők *egymást* döntő többségben, 83%-ban közvetlenül a forradalmi események, illetve az azt követő perek, börtönévek kapcsán említették. Nem meglepő, hogy a leg-

13 Természetesen ennél sokkal több adattal rendelkezünk, és ezeket – reményeink szerint – össze tudjuk majd hasonlítani a budapesti minta eredményeivel.

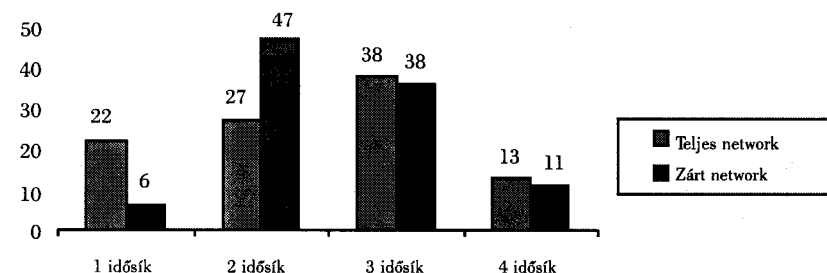
14 A budapesti minta esetében – minden bizonnyal – már csak a típusokat tudjuk majd elemezni.

15 Ezek közül Grósz Károlyral, a megyei pártbizottság agitációs és propagandaosztályának vezetőjével, Kukucska Jánossal, a Kádár-kormány által kinevezett kormánybiztossal, Koós Istvánnal, a Borsod Megyei Munkástanács Katonai Bizottságának elnökével, Szitovszky Zoltánnal, a Borsod Megyei Munkástanács tagjával, Zombori Sándorral, a város légvédelmi parancsnokával, a Borsod Megyei Munkástanács Katonai Bizottságának tagjával, valamint Nagy Attilával, a nemzeti bizottmány tagjával nem készült interjú.

16 A mátrix a hálózat aktorait sorokba, illetve oszlopokba rendezi, a köztük lévő kapcsolatokat pedig a mátrix celláiban mutatja.

17 A kódutasítás szerinti 4. és 5. idősíkot összevontuk, és a továbbiakban 4-ként jelöljük, mert a rendszerváltás utáni időszakról statisztikai értelemben kevés adatot rögzítettünk ahhoz, hogy önállóan elemezhesük.

több találkozást a 2. időszék néhány hetéhez kötötték fel, tehát az interjúalanyok a forradalom során intenzív, szoros kapcsolatban álltak egymással. Az említések 3. időszékbeli magas aránya valószínűleg azzal magyarázható, hogy többségüket letartóztatták, majd elítélték. A mintánkban szereplők az 1. időszékben szinte egyáltalán nem bukkantak fel egymás emlékezetében, és a 4. időszékben is csak kevésbé. Ez utóbbi említések viszont szinte teljes mértékben a rendszerváltozás utáni kapcsolatfelvételeket jelentik, vagyis 1989 számukra az újratalkozás lehetőségét is jelentette, ami abból is látszik, hogy 76%-uk ismét megkereste régi társait. Zárójelben jegyezzük meg, hogy a legtöbb vizsgált életútinterjú nem azonos arányban foglalkozott a különböző életszakaszokkal, időszakokkal. Mint már említettük, ezek az interjúk a forradalom eseményeire fókuszáltak, így például a szabadulás utáni több mint harminc évről sok esetben közel sem beszéltek olyan részletességgel, mint a forradalom napjairól.

1. ábra. Az említések időszékönkénti megoszlása (%)

A fenti megállapításainkat erősíti az említések relációk és intézmények szerinti megoszlása. Az említések több mint háromnegyede a forradalommal vagy annak következményével kapcsolatos relációt fed,¹⁸ kétötöde ötvenhatos szerveződéshez, egyötöde a megtorlás valamely intézményéhez kapcsolódik.

A legtöbb emberrel mind a teljes, mind a zárt networkben az esetek zömében semleges, értékítélet nélkül beszéltek. Csupán az említések kis részéhez kapcsolódik pozitív, illetve szinte elenyésző hányadához negatív értékítélet. Mindazonáltal a teljes networkre vonatkozóan kisebb a semleges, és magasabb mind a pozitív, mind a negatív megítélésű kapcsolatok aránya, mint a zárt networkben.¹⁹

AZ AKTOROK ZÁRT KAPCSOLATHÁLÓZATI POZÍCIÓJA

A továbbiakban dichotóm mátrixokkal dolgozunk, vagyis csak azt vesszük figyelembe, hogy az adott időszakban egy adott személy említett-e valakit a mintánkban szereplő másik húsz ember közül, vagy sem, és nem vesszük figyelembe a gyakoriságot. Tesszük ezt azért, mert a kapcsolathálózaton belül az aktorokat alapvetően az különbözteti meg egymástól, hogy a többiek emlékeznek-e rájuk, vagy sem.

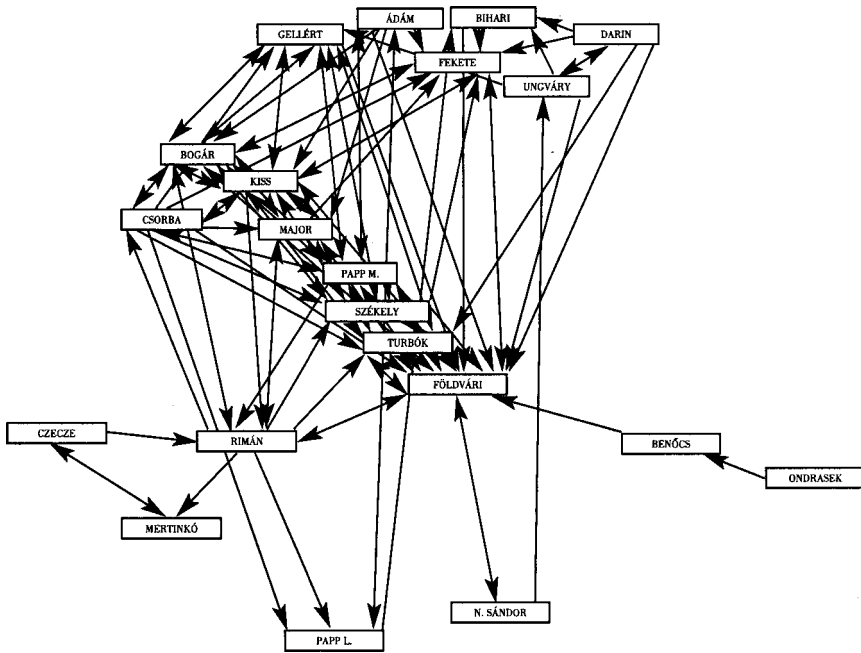
Az adatok a mátrixon túl gráf formátumban is megjeleníthetők. A gráfban a hálózat aktorai között lévő irányított kapcsolatokat nyilak jelzik. A *Krackplot* gráfábrázoló program MDS

18 Ezen belül 50% a forradalomtárs, 14% a börtön- vagy fogdatárs, 8% az ex ötvenhatos társ aránya.

19 A teljes networkben az említések 73%-a semleges, 20%-a pozitív, 7%-a negatív. A zárt networkben az említések 82%-a semleges, 15%-a pozitív, 3%-a negatív.

(többdimenziós skálázás)²⁰ módszerének felhasználásával előállított ábra az egyéneket hasonló pozíciójuk alapján térben helyezi el. (Lásd a 2. ábrát.)

A 2. ábra szerint a huszonegy megkérdezett személy három alcsoportba osztható. Az alábbiakban az alcsoportokat és azok tagjait elsősorban a forradalom és a megtorlás időszakában megismert tevékenységük alapján külön-külön is jellemezzük.

2. ábra. A miskolci ötvenhatosok kapcsolathálózati gráfja

1. A centrumban lévők alcsoportja

Ezen alcsoporton belül egy erős, egymást sűrűn említő mag körvonalazódik. Tagjait intézményi háttérük és/vagy forradalom alatt betöltött funkciójuk szerint csoportosíthatjuk. *Bogár Károly* a DIMÁVAG-ban dolgozott esztergályosként, a forradalom alatt a gyári munkástanács delegálta a megyei munkástanácsba, ahol elnökhelyettesé választották. *Csorba István* a Lenin Kohászati Művek kohómérnöke és a megyei munkástanács tagja volt. *Kiss József*, a MÁV gépészmérnöke lett az október 29-én megalakult Borsod Megyei Munkástanács elnöke. *Major Béla* az LKM és a megyei munkástanács tagja volt. *Papp Miklós*, a DIMÁVAG raktárosa néhány napig az ideiglenes megyei munkástanács elnökhelyettese volt, majd október 29-e után tagja lett a Borsod Megyei Munkástanács vezetőségének is. *Székely Elek*, a DIMÁVAG főtechnológusa funkciót nem kapott, de az első napokban az igazgató távollétében ő irányította a gyár munkáját, és végig a forradalmi események támogatója volt. *Turbók Gyulát*, a DIMÁVAG üzemmérnökét a forradalom alatt a gyár munkástanácsának elnökévé választották.

20 A multidimensional scaling (többdimenziós skálázás) a gráfot kétdimenziós térben rendezi el az összes pontpár közti geodézikus távolságot véve alapul, vagyis azt mutatja meg, hogy az egyik aktortól a másikig hány lépéssel lehet eljutni.

Tőlük némileg elkülönül *Rimán János*, az LKM hengerésze, aki lazább szálakkal ugyan, de a centrumhoz kötődik. Ennek talán az lehet az oka, hogy ő november 4-e után került vezető pozícióba, amikor a megyei munkástanács nem volt hajlandó elismerni a Kádár-kormányt, és ezért vezetőit a szovjetek Ungvárra és Sztrijbe hurcolták, így az ellenállás központjai a nagyüzemi munkástanácsok lettek, kiemelten az LKM-é, amelynek az élére ő került.

Az alsoport „sztár”-pozícióban lévő alakja a némileg különálló *Földvári Rudolf*, aki az MDP megyei első titkáráként vállalta, hogy a munkástanács delegációját, amely Nagy Imrével kívánt tárgyalni, a fővárosba kíséri. Földvári a megyei munkástanács tagjaként a közellátási bizottság vezetője volt, és végig meghatározó szerepet játszott a város forradalmi életében. Az ő abszolút központi pozícióját látszik alátámasztani az is, hogy a gráfon is az origóban találjuk. Ő kapcsolta össze a különböző alsoportokat.

2. A nem centrumban lévők alsoportja

A centrumban lévőkkel ellentétben az idetartozók sokkal lazábban kötődnek egymáshoz és a másik két alsoportba tartozókhoz. Ebben az alsoportban egy kisebb mag látszik kirajzolódni. Itt találjuk *Darin Sándort* és *Fekete Lászlót* – akik a Miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem oktatóiként csatlakoztak a forradalomhoz, és az Észak- és Kelet-Magyarországi Nemzeti Tanács titkárává, illetve a megyei munkástanács elnökhelyettesévé választották őket –, valamint *Ungváry Rudolfot*, aki egyetemistaként vett részt az eseményekben. Velük volt kapcsolatban *Bihari Sándor*, a TIT munkatársa is. *Ádám Ferenc* nemzetőr, a megyei munkástanács tagja és *Gellért Károly*, a DIMÁVAG munkástanácsának tagja elkülönül az alsoporttól, hiszen nem velük, hanem a centrumban lévőkkel álltak összeköttetésben.

3. Az elszigeteltek alsoportja

A húsz megkérdezett közül senki sem említette *Ondrasek Ivánt*. Vele azért készült interjú, mert szemtanúja volt az október 26-i megyei rendőrkapitányság előtti sortűznek, de a többieknek nem volt vele sem forradalmi, sem börtönkapcsolata. Ő a felettesén, *Benőcs Bertalanon* keresztül kapcsolódik a vizsgált csoporthoz, aki ugyan katonatisztként a megyei kiegészítő parancsnokság helyettes vezetője volt, mégis szintén periferiális helyzetű az interjúkból kibontakozó történetek alapján. Feltételezhető, hogy Benőcs a forradalom alatt hivatali úton került kapcsolatba Földvári Rudolfal. Hozzájuk nagyon hasonló *Mertinkó József* és *Czece Lajos* helyzete, akik szintén jelen voltak a sortűznél, és ott találkoztak, de nem vettek részt a forradalomban. Czece szabadulása előtt találkozott Rimán Jánossal a Gyűjtőfogházban. Rimán őt nem említette, viszont börtöntársai közül kiemelte Mertinkót, akire azért emlékezett, mert őt lincseléssel vádolták, és a köztörvényes elítéltek közé sorolták. Ebbe az alsoportba tartozik még *N. Sándor László* újságíró, aki részt vett az egyetemi megmozdulásokban, és a forradalmárokkal szimpatizált, valamint *Papp László*, aki a város művelődési osztályán dolgozott, és tagja lett a városi tanácsot felváltani hivatott városi nemzeti bizottságnak.

A hálózat jellemzőit a következőkben ismertetett mutatókkal is kifejezhetjük, ezek mind-egyike alátámasztja a gráf alapján kirajzolódó képet.

A vizsgált személyek befolyásosságának egyik mérőszáma, hogy kapcsolataik hány személy felé irányulnak. Ez az úgynevezett out-degree, a *ki-fok*. A legtöbb különböző embert Bogár, Csorba, Papp Miklós (a lehetséges húszból tízet), illetve Kiss (kilencet) említette, azaz ők tekinthetők a minta legbefolyásosabb alakjainak.

Aki felé sok kötés irányul, annak nagyobb a presztízse. Ez az úgynevezett in-degree, a *be-fok*. Legtöbben (tizenhatan) Földvárit, (tizenegyen) Bogárt, (tízen) Feketét és (kilencen)

Kisst említették, azaz róluk mondhatjuk, hogy a mintában ők rendelkeznek a legnagyobb presztízzsel.

Facilitátornak (előmozdítónak) az tekinthető, aki felé sok kötés irányul, és aki maga is sok embert említ, mint például Bogár, Kiss, kisebb mértékben Gellért, Major, Papp Miklós, Rimán, Székely és Turbók.

Információsüllyesztő (info-sink) az, aki felé sok kötés irányul, de aki maga kevés kapcsolatról számol be. Ilyen a vizsgált csoportban Földvári és Fekete.

A *Ucinet IV.* programcsomag számos bonyolult algoritmust tartalmaz, amelyek segítségével különféle megfontolások alapján vizsgálhatjuk mintánk szerkezeti jellemzőit, kereshetünk alcsoportokat, blokkokat. Ezek közé tartozik a strukturális ekvivalencia, amely az aktorokat hasonló kapcsolathálózeti pozíciójuk szerint rendezi, azaz az aktorok „felcserélhető”. A hasonlóságokat avagy a különbözőségeket többféle módszerrel lehet azonosítani, amelyek közül mi egy korreláción (CONCOR) és a hierarchikus klaszterezésen alapuló eljárásokat alkalmazva jutottunk az alábbi hármashoz.

1. blokk: Ádám Ferenc, Major Béla, Fekete László, Földvári Rudolf, Bogár Károly, Gellért Károly, Csorba István, Papp Miklós, Rimán János, Turbók Gyula, Kiss József, Székely Elek;
2. blokk: Benőcs Bertalan, Bihari Sándor, Darin Sándor, Ungváry Rudolf, N. Sándor László;
3. blokk: Mertinkó József, Czece Lajos, Ondrasek Iván és Papp László.

Az 1. blokkot tekinthetjük csoportnak is, hiszen tagjait számos, sok esetben kölcsönös kapcsolat fűzi össze, viszont szinte egyáltalán nem kötődnek a másik két blokk tagjaihoz. A 2. blokkhoz tartozók közös jellemzője, hogy mindannyian a minta legcentrálisabb helyzetben levő szereplőjéhez, Földvári Rudolphoz kapcsolódnak. Rajta kívül az 1. blokk tagjai közül máshoz egyáltalán nem kapcsolódnak, de egymás közti kapcsolataik is meglehetősen szórványosak, a 3. blokk tagjai közül pedig nem említenek senkit. A 3. blokkot alkotók tekinthetők a legperiferikusabb személyeknek, egymáshoz és a másik két blokk tagjaihoz is csupán egy-egy szórványos szálon kötődnek.

A fenti módszer alapján kapott három blokk némileg eltér a geodézikus távolság alapján kirajzolódó alcsoportoktól: Ádám Ferenc, Fekete László és Gellért Károly az 1. blokk tagja lett. Különbség van még Benőcs Bertalan és N. Sándor László esetében, ők a 2. blokkhoz tartoznak.

A BLOKKHOZ TARTOZÁS MAGYARÁZATA

Tanulmányunk további részében azokat a tényezőket, változókat vizsgáljuk, amelyekről feltehetjük, hogy a huszonegy interjúalany egymásra vonatkozó visszaemlékezése alapján kiszámított pozícióját befolyásolják. Hangsúlyoznunk kell, hogy a pozíciók fontos, de nem kizárólagos meghatározói az 1956-os események és a megtorlás, azaz a 2. és 3. idősíkbeli említések. Célunk, hogy a felsorolt változók közül megállapítsuk, hogy melyek azok, amelyek a három blokkot elválasztják egymástól, és melyek azok, amelyek az azonos blokkba tartozókat összekötik. A hipotéziseink ellenőrzésére, bizonyítására a statisztikai módszerek közül a diszkriminanciaanalízist alkalmazzuk.²¹

A szociodemográfiai változók alapján a megkérdezett huszonegy férfi egy viszonylag homogén csoportot alkot. Hasonló korú, azaz 1956-ban fiatal, nem miskolci születésű, magas is-

21 Diszkriminanciafüggvények segítségével azt vizsgáljuk, hogy az általunk képzett – ebben az esetben függetlenül kezelt – magyarázó változók milyen mértékben választják szét a függő változó csoportjait (jelen esetben a három blokkot).

kolai (minimum középfokú) végzettségű, nős emberek. Az interjú készítésekor a megkérdezettek fele Miskolcon élt. A diszkriminanciaanalízis eredménye ebben az esetben nem azonosítja be statisztikailag szignifikáns módon a blokkhoz tartozást.

Feltételezésünk szerint az egyén zárt kapcsolathálózati pozíciója jobban magyarázható olyan tényezők segítségével, amelyek az egyén forradalmi szerepvállalására, a megtorlásra, valamint arra vonatkoznak, hogy tagja volt-e valamelyik pártnak 1956 előtt²². A forradalmi szerepvállalást az alábbiakkal írjuk le: mi volt a megkérdezett munkahelye 1956-ban, illetve a történetek „irányítása” szempontjából felelős pozíciót töltött-e be. A miskolci forradalmi események két központból indultak el: az Miskolci Nehézipari Műszaki Egyetemről és a DIMÁVAG-ból, ezekhez csatlakozott az LKM és a Nehézszerzőgépgyár is. Azok, akik a fenti intézmény valamelyikében dolgoztak, tanultak (tizennégy ember), valószínűleg könnyebben involválódtak a forradalmi eseményekbe, és váltak maguk is a történések meghatározóivá. „Befolyásos” munkahelyként megemlítendő még a megyei pártbizottság is. Az interjúalanyok közül tizennégyen tagjai voltak valamelyik gyári munkástanácsnak vagy a Borsod Megyei Munkástanácsnak, vagy a városi nemzeti bizottságnak, vagy az Észak- és Kelet-Magyarországi Nemzeti Tanácsnak. A megtorlással kapcsolatban a következő két tényezőt vettük figyelembe: az interjúalanyt elhurcolták-e Ungvárra, illetve Sztríjbe (hat személy), valamint hogy hány hónapot töltött börtönben.²³ Bebizonyosodott, hogy a fenti változók szignifikánsan befolyásolják azt, hogy ki melyik blokkba sorolható.²⁴

Kutatásunk szempontjából az egyik legizgalmasabb kérdés, hogy a fentebb felsorolt attribútum jellegű változók mellett fellelhető-e, kimutatható-e olyan relacionális, azaz kapcsolati változók, amelyek az egyén pozícióját szignifikánsan meghatározzák, illetve valamelyik blokkhoz való tartozását biztosítják.

A leggyakrabban használt kapcsolati változót, az úgynevezett networkméretet²⁵ – esetünkben a megkérdezett összes említéseinek a számát – nem vehetjük figyelembe, mert ez az érték nagyban függ az egyes interjúk hosszától.²⁶ (Itt jegyezzük meg, hogy a zárt kapcsolathálózatok elemzésénél ez az összefüggés nem állt fent: az egyének pozícióját meghatározó említések gyakorisága, vagyis hogy a huszonegy ember a másik húsz ember közül hányat említett, az interjúk hosszától teljesen független volt. Továbbá nem volt összefüggés abban az értelemben sem, hogy valaki azért említett a másik húsz ember közül többet, mert eleve sok embert idézett fel.) A fenti összefüggést figyelembe véve az interjúalanyok kapcsolathálózati jellemzőinek összehasonlítására az alábbi két kapcsolati változót²⁷ alkottuk:

1. Az említett kapcsolatok időbeli tartóssága, azaz az említett személyek milyen hosszán voltak jelen az interjúalany életében: *kapcsolattartóssági változó*.

22 Az interjúalanyok közül ketten SZDP-tagok, tízen MDP-tagok voltak. (Ondrasek Ivánról nincs adatunk.)

23 A megkérdezettek közül N. Sándor Lászlót és Ondrasek Ivánt nem tartóztatták le, a többiek átlagosan huszonegy hónapig voltak börtönben.

24 Míg véletlenszerűen az interjúalanyok 33%-a, addig az öt bevont magyarázó változóval 95%-a volt besorolható.

25 A szakirodalomban ez egy olyan szám, illetve összeg, amely a kérdésfeltevéstől függően vonatkozhat csak a barátok számára, de vonatkozhat arra is, hogy a kérdőívben feltett névgenerátor-szituációkban a megkérdezett hány személyt említ.

26 Az interjúkban az összes említés száma és az interjúk terjedelme alapján képzett változók korrelációs együtthatójának értéke ,947 (,000 szignifikancia szint mellett). Hasonlóan erős az összefüggés a terjedelem és az interjúkban említett különböző személyek száma között: korrelációs együtthatójának értéke ,959.

27 Az általunk képzett két változó független az interjúk hosszától.

Az interjúban felmerült összes említést idősíkonként vizsgáljuk, vagyis azt számoljuk össze, hogy a visszaemlékezőnek hány olyan találkozása volt, amelyek különböző idősíkokban történtek. (Elvileg egy ember négyszer szerepelhet.) Ezt az összeget kell elosztani a különböző említések számával.²⁸ Az így képzett kapcsolattartóssági változó maximumértéke négy lehet: ebben az esetben a megkérdezett által említett összes személy mind a négy idősíkból szerepelne. Úgy gondoljuk, hogy az egyén társas környezetébe való beágyazottságát nagyban elősegíti, ha teljes kapcsolathálózatát inkább tartós kapcsolatok jellemzik. Ugyanakkor az az ember, akinek a kapcsolatai kevésbé tartósak, elszigeteltebbé válhat.

Az összes megkérdezett kapcsolattartóssági változóját az I. táblázat tartalmazza. A huszonegy ember meglehetősen homogén csoportnak tűnik abból a szempontból, hogy ez a változó mindenkinél elég alacsony. Ennek ellenére a két szélső csoportot (az *inkább tartós* és az *inkább nem tartós* kapcsolattartósságúkat) érdemes elkülöníteni, és megnézni, hogy kik tartoznak oda.

Az *inkább tartós* kapcsolattartósságú csoportjába (ha a változó 1,23-nál²⁹ magasabb) tartozik Bogár Károly, Csorba István, Darin Sándor, Földvári Rudolf, Papp Miklós, Rimán János és Székely Elek.

Az *inkább nem tartós* kapcsolattartósságú csoportjába (ha a változó 1,10 vagy annál alacsonyabb) tartozik Benőcs Bertalan, Fekete László, Kiss József, Major Béla, Mertinkó József, Ondrasek Iván, Papp László és Turbók Gyula.

Előfordulhat, hogy a zárt kapcsolathálózatban betöltött központi pozíciót egy „speciális” funkció (például a munkástanácsstagság) mellett a tágabb környezettel fenntartott inkább tartós kapcsolatok biztosíthatják. Ha a zárt networkben elfoglalt pozíció és a kapcsolat tartóssága alapján az inkább tartós kapcsolattartósságú egyéneket összehasonlítjuk, kiderül, hogy Darin Sándoron kívül a felsoroltak mindegyike a centrumban lévő 1. blokkhoz tartozik. Kiss József és Turbók Gyula, akiket szintén az 1. blokkban találunk, teljes kapcsolathálózatára a kevésbé tartós kapcsolatok a jellemzőek. Például Kiss József a megyei munkástanács elnökeként kerülhetett centrumpozícióba, ám nem tudott tartós kapcsolatokat kiépíteni, mert nem voltak korábbi kötődései e kapcsolathálózat tagjaival, és forradalmi kapcsolatai a börtönből való szabadulás után megszakadtak, a 4. idősíkból már csak egyedül Major Béláról – mint munkatársáról – szólt.

Az a feltevésünk, hogy azok, akik inkább nem tartós kapcsolatokkal rendelkeznek, elszigeteltebbé válhatnak, megalapozottnak látszik, ugyanis az itt felsoroltak közül Benőcs Bertalan, Mertinkó József, Ondrasek Iván és Papp László a zárt networkben egymástól és a többiek-től is elszigetelve alkotják a 3. blokkot.

2. A teljes és a zárt kapcsolathálózat egymáshoz való viszonya: *fontossági változó*.

Érdekesnek tűnik megvizsgálni azt is, hogy a megkérdezett számára a mintában szereplők közül az általa említettek vajon mennyire fontosak. Erre kaphatunk választ, ha megnézzük, hogy mekkora a visszaemlékező zárt kapcsolathálózatában említettek aránya a teljes kapcsolathálózatához képest. Ez az érték viszont ebben a formában még nem összehasonlítható, hiszen ezt erősen befolyásolja az említések abszolút száma, ami pedig az interjú hosszának a függvénye. (Esetünkben nincs maximalizálva az említetők száma. Nem mindegy például, hogy valaki összesen kétszáz különböző embert említett, és ezek közül hét olyan van, aki szerepel a mintánkban, vagy hetvenet említett, és ebből hét a zárt kapcsolathálózat tagja.) Ezért azt néztük meg, hogy a valós arány hányad része, hány százaléka a maximálisan lehetséges

28 Ádám Ferenc 95 személyt említett a különböző idősíkokban, ezek a találkozások 80 különböző emberrel történtek, vagyis: $95/80 = 1,19$.

29 A megoszlás alapján kiszámított tercilisekre bontva.

arányának. Ezt nevezzük fontossági változónak.³⁰ Az adatokat személyekre bontva az I. táblázat mutatja.

A fontossági változó szerint a húsz másik interjúalany *inkább fontos* (35% felett) Ádámnak, Bogárnak, Csorbának, Földvárinak, Kissnek, Papp Miklósnak és Rimánnak, ugyanakkor

kevésbé fontos (15% vagy alatta) Benőcsnek, Biharinak, Czecczének, Feketének, Mertinkónak, N. Sándornak, Ondraseknek és Papp Lászlónak.

Az a hét ember, akikről leginkább elmondható, hogy számukra a többi megkérdezett fontos, mind az I. blokkhoz tartozik. Akiknek a visszaemlékezésében a másik húsz személy kevésbé fontosnak tűnt, azok a zárt kapcsolathálózatbeli pozíció alapján elsősorban abba a csoportba sorolhatók, ahová azok tartoznak, akik a legelszigeteltebbnek tűnnek. Érdekes Fekete László személye, aki számára kevésbé fontos a „zárt csoport”, pedig a pozíciója alapján az I. blokkhoz, vagyis inkább a centrumhoz tartozik. Ez valószínűleg abból adódik, hogy míg őt sokan említették, azaz mások visszaemlékezései szerint ő fontos szerepet játszott, addig Fekete csak három embert (Bogárt, Földvart és Kisst) idézett fel a zárt kapcsolathálózat tagjai közül.

I. táblázat. Az interjúalanyok teljes kapcsolathálózatának jellemzői

Interjúalany	Különböző említések száma	Kapcsolattartóssági változó	Fontossági változó (%)
1 ÁDÁM	80	1,19	36
2 BENŐCS	57	1,09	6
3 BIHARI	60	1,17	9
4 BOGÁR	128	1,38	50
5 CZECCZE	23	1,13	10
6 CSORBA	65	1,25	48
7 DARIN	64	1,27	26
8 FEKETE	25	1,08	15
9 FÖLDVÁRI	322	1,25	41
10 GELLÉRT	72	1,19	28,5
11 KISS	29	1,10	45
12 MAJOR	39	1,08	25
13 MERTINKÓ	37	1,00	5,5
14 N. SÁNDOR	42	1,17	10
15 ONDRASEK	27	1,07	5
16 PAPP L.	73	1,10	11
17 PAPP M.	80	1,25	52
18 RIMÁN	65	1,28	35
19 SZÉKELY	39	1,31	29
20 TURBÓK	36	1,08	25
21 UNGVÁRY	81	1,22	16
TELJES (átlag)	83	1,17	25

30 Például Ádám Ferenc esetében, ha az általa említett nyolcvan különböző személy között mind a húsz személyt megnevezte volna, a maximális arány 25% lenne (80/20 = 25%). Viszont ő csak hét embert említett, vagyis a valós arány 9%. A valós arány a maximális aránynak 36%-a, vagyis ez Ádám fontossági változója.

Az alábbi táblázat pedig jól érzékelteti, hogy a két kapcsolati változó logikailag lehetséges variációja mentén a megkérdezettek fele könnyen besorolható a négy cella valamelyikébe. (Lásd az II. táblázatot.)

II. táblázat

	A zárt csoport tagjai a teljes kapcsolathálózathoz képest <i>inkább fontosak</i>	A zárt csoport tagjai a teljes kapcsolathálózathoz képest <i>kevésbé fontosak</i>
A kapcsolat az összes említettrel <i>inkább tartós</i>	<i>Bogár, Csorba, Földvári, Papp Miklós, Rimán</i>	
A kapcsolat az összes említettrel <i>inkább nem tartós</i>	<i>Kiss</i>	<i>Benőcs, Fekete, Mertinkó, Ondrasek, Papp László</i>

Térjünk most vissza az eredeti kérdésfeltevésünkhöz: a relacionális változók meghatározák-e az egyén pozícióját? A kapcsolattartóssági változó és a fontossági változó önmagukban szignifikáns módon befolyásolják a blokkhoz tartozást, a huszonegy fős minta tagjainak 81%-a besorolható a három blokk valamelyikébe.³¹

A pilot study eredményei alapján úgy érezzük, hogy járható utat választottunk, amikor kvalitatív adatokat próbálunk meg feldolgozni kvantitatív módszerrel. 1956 kollektív emlékezetének az OHA életútinterjúira épülő strukturális elemzése eddig azt bizonyítja, hogy érdemes kísérletezni az eredendően nem networkelemzés céljából felvett adatok kapcsolathálózati megközelítésével, mert sikerült olyan összefüggésekre jutnunk, amelyek kiegészítik és statisztikailag alátámasztják az eddigi – elsősorban történeti – ismereteket. A bemutatott külföldi példákhoz hasonlóan a mi kutatásunkban is beigazolódott, hogy az egyének hálózati pozícióját az attribútum típusú változók mellett a relációkon alapuló kapcsolati változók határozzák meg. A budapesti minta feldolgozását követően a fentebb ismertetett kapcsolati változók finomításával, újak bevonásával, valamint a nagyobb elemszám biztosította elemzéssel elsősorban az alábbi kérdésekre keressük a választ. Milyen különbség van a forradalomban szerephez jutott különböző csoportok kapcsolati struktúrája között? Az interjúalanyok kapcsolatrendszerre milyen hatással volt a forradalom során betöltött egyéni szerepeikre? Milyen reláció „elevenedett fel” az ötvenhatos kapcsolatokban, és ezek túlélték-e a forradalom leverését, illetve a megtorlást?

31 A 81% ugyan kevesebb a fentebb leírt 95%-os besorolási aránynál, de míg az utóbbit öt magyarázó változó biztosította, addig az előbbit csak kettő.